

ПОРОДИЧНО ПРАВО И ПЛАНИРАЊЕ ПОРОДИЦЕ

У овом раду обрађује се питање става породичног права у целини, као и појединих установа у оквиру породичног права, према планирању породице. У том смислу биће обрађена следећа питања: 1. одређивање појма „планирање породице“; 2. општа оријентација позитивног породичног права у Југославији према планирању породице; 3. установе породичног права које отежавају планирање породице и 4. закључци

I. Одређивање појма „планирање породице“

Одређивање става породичног права према планирању породице у зависности је од прецизног дефинисања самог појма „планирање породице“. Познато је да се под овим изразом могу подразумевати различите ствари са различитом садржином.

Историјски посматрано, први захтеви за регулисање фертилитета нису били усмерени на стварно слободно планирање породице. Током бурне еволуције људског друштва смењивали су се периоди државног планирања породице са периодима релативно линеарног става у односу на репродуктивну функцију породице. Норме породичног права су у том погледу играле врло значајну улогу. Брак као правна установа био је често намењен интересима друштва: сваки човек морао је да изврши своју обавезу према држави која се састојала у давању потомства. Не-плодна жена у старој Индији могла је бити замењена после осам година брака, жена чија деца умру — после десет година, а жена која рађа само женску децу — после једанаест година (Ману, IX. 81). У старој Грчкој морао је сваки грађанин да се ожени јер се излагао казнама прописаним против нежења; Ликургов закон предвиђао је погодности грађанима који дају држави већи број деце (иначе, сваки грађанин морао је имати најмање двоје деце). Слично јеврејском праву, према Платону, сматра се да је грађанин испунио своје дужности према држави, ако му је дао једног сина и једну кћер. Чувени Кадукарни закони, које је римски император Октавијан Август донео у периоду од 18. година пре наше ере до 9. године наше ере, прописују обавезу свим мушкарцима између 25 и 60 година и женама од 20 до 50 година да буду у браку, с тим што је сваки човек морао имати најмање једно законито дете, неслободна жена — троје деце, ослобођена робиња — четворо. Санкције за неиспу-

њење ових услова састојала се у потпуном или делимичном лишавању наследног права и права располагања својом имовином.

У савременом упоредном праву такве обавезе нигде не постоје. Планирање породице и рабање деце није правна обавеза, него је то ствар појединаца, породица а често и саме глобалне друштвене стратегије у планирању свих сегмената друштвеног развоја, а самим тим и популационе политике. Многа друштва, ипак, посредно утичу на обим natalитета разним мерама, као што су: порез на нежење и на брачне другове без деце, прогресивна скала децјег додатка, разне новчане и неновчане префације у корист родитеља и деце, пореске и друге олакшице, изградња мреже установа за децу, итд. Међутим, све ове интервенције државе излазе из оквира породичног права, па, углавном, и права уопште. Дакле, за разлику од ранијих периода људске историје, када је планирање породице представљало и елемент правне принуде, данас се оно спроводи сасвим другим методама тако да се сама правна норма налази на периферији друштвене акције у овој области. На прво место избијају друштвени, васпитно-образовни, медицински, економски и демографски аспекти.

Са овог другог становишта појам „планирање породице” такође има своју предисторију и историју. Сви социјални мислиоци могли би се поделити у две групе, када је реч о овом питању: једни су били за „државни” брак и за контролу друштва над биолошком репродукцијом (Платон, Кампанела, Мор и др.), док су други били за потпуну слободу брака, за слободу у одређивању потомства или у уздржавању од рабања деце. Први је, међутим, Томас Малтус директно скренуо пажњу на извесне диспропорције између биолошке и економске репродукције друштва. Али тај први захтев за планирање породице и није био захтев за *слободно планирање породице*, већ за *принудно ограничење рабања деце*. Малтус је у ствари предлагао укидање слободног родитељства на штету сиромашних слојева друштва да због „прекомерног рабања” не би увећавали „друштвену беду”. То је, у ствари, био класни захтев буржоазије у периоду првобитне акумулације капитала и либералног капитализма.

У новијем периоду, тзв. државног и финансијског капитализма, реакционарну и нехуману Малтусову теорију, заменио је „модернизовани” правац познат под називом „неомалтузијанизам”. Он проглашава идеју да треба рабати само жељену децу, тј. ону децу коју родитељи желе и којој ће они омогућити срећно детињство. Иако је овај захтев шири и хуманији од Малтусове теорије, он није ни издалека довољан. Наиме, он првенствено има у виду *медицински* аспект (контрацепција, стерилизација, кастрација, абортус), а делимично и *васпитно-образовни* (утицај друштвене пропаганде да се рабају само жељена деца) али не и социјални, економски, демографски, правни и друге аспекте. Нарочито је неомалтузијанизам равнодушан према класној садржини захтева за слободним родитељством. И управо је у пракси дошло до социолошки сасвим непожељне ситуације: имућни друштвени слојеви пре свих прихватају захтев за планирање породице, схватајући га као захтев за ограничење броја рабања деце, док сиромашни слојеви остају дуго по страни од ове друштвене акције и настављају са непланираним рабањем „нежељене” деце. Слично је и са развијеним и неразвијеним земљама односно

регионима: у развијеним — депопулација је очигледна, у неразвијеним — снажна демографска експлозија се наставља.

Због свега тога, захтев за планирање породице у нашем друштву треба да садржи две компоненте. То је, прво, основно индивидуално људско право сваког појединца и свих породица да одређују број деце и временски размак између порођаја; то је, друго, део, нераздвајни елемент опште развојне стратегије самоуправног социјалистичког друштва. Тежиште у нашем друштву треба да буде на обезбеђењу друштвених услова за слободно планирање породице. Слободног родитељства нема и не може га бити, ако је оно првенствено одређено нуждом, бедом, сиромаштвом, друштвеним и класним разликама иако није створен друштвени амбијент који би сваком омогућио алтернативно решење. У одсуству друштвеног усмеравања и у одсуству могућности оптирања, нема правог планирања породице.

Према томе, идеја о планирању породице укључује у себе два елемента: индивидуални и друштвени. Када оба ова захтева буду подмирена и усклађена, планирање породице постаће у пуном марксистичком смислу речи, слободно планирање броја деце и временског размака између њиховог рађања. Битна разлика између неомалтузијанизма и марксизма јесте у инсистирању марксиста на револуционарном преображају друштвене структуре и укидању класних узрока беде и пренасељености. У нашем самоуправном друштву укључује се и нова, активна самоуправна компонента, која се састоји у настојањима да се укине и превазиђе разлика између индивидуалног и друштвеног интереса путем непосредног одлучивања радника, радних људи и грађана о свим питањима од виталног значаја за њихову egzистенцију.

Да закључимо: под планирањем породице подразумевамо, прво, основно право родитеља да слободно и одговорно одлучују о томе када ће и колико деце имати, друго, стварање објективних друштвених претпоставки (социјалних, економских, васпитно-образовних, медицинских, демографских, правних и др.) за остваривање у пракси овог људског права и треће, активирање и непосредно укључивање свих заинтересованих грађана и родитеља у стварању друштвене политике и њеном спровођењу у области планирања породице.

II. Општа оријентација позитивног породичног права у Југославији према планирању породице

Начелно говорећи, правни систем једне земље може имати тројструки однос према планирању породице: он може бити позитивно усмерен, он може бити дестимулативан и негативно одређен и он може бити неутралан. Слично је и са породичним правом. Познато је да је ова правна област само један део огромне правне надградње над друштвеним односима и зато је њен утицај на целокупну друштвену политику планирања породице релативно скроман. Очигледно је да ни сам правни систем у целини није одлучујући чинилац у овој глобалној друштвеној политици,

већ да су то, у првом реду, економски, класни, социјални, васпитни, образовни и медицински фактори. Ипак, право може у већој или мањој мери бити, или кочница, или подстрекач друштвене акције, зависно од тога какве и чије интересе оно штити.

Својом општом оријентацијом *породично право у Југославији у основи изражава демократске и хумане идеје о породици*, о браку и односима родитеља и деце. Старатељско право, као део породичног права и као елемент социјалне заштите породице, такође садржи врло напредне одредбе о правној заштити лица која нису у стању да се сама старају о својој личности, о својим правима и о својој имовини. Неке од ових идеја изражене су и у самом Уставу СФРЈ и у уставима социјалистичких република, односно покрајина. Позната су уставна начела из области породичног права: о друштвеној заштити породице (чл. 190, ст. 1. Устава СФРЈ); о слободном пристанку за закључење брака (чл. 190, ст. 2); о правима и дужностима родитеља према деци и о обавези деце да се старају о родитељима којима је ово старање потребно (ст. 3, чл. 190); о изједначењу деце рођене ван брака са децом рођеном у браку (ст. 4, чл. 190); о посебној заштити мајке и детета (чл. 188, ст. 1); о посебној заштити лица под старатељством (чл. 188, ст. 2) и најзад, о томе да је људско право да слободно одлучује о планирању породице и да ово право може бити ограничено само из здравствених разлога (чл. 191, ст. 1. и 2. Устава СФРЈ).

На основу ових уставних начела која су тековина социјалистичке револуције и која су у највећој мери била записана и у првом Уставу од 1946. године породично право је у четири позната закона (о браку, о односима родитеља и деце, о усвојењу и о старатељству) и у неколико допунских републичких закона, до краја разрадило уставну концепцију о демократској, социјалистичкој породици у нашем друштву. Базични елементи демократске породице јесу: равноправност између брачних другова у свим областима — личним и имовинским, равноправност родитеља према деци, награда према раду (у стицању заједничке имовине), солидарност и узајамност (издржавање између брачних другова, између родитеља и деце, узајамно помагање, правна заштита, заступање), слобода у избору рада и занимања, посебна друштвена заштита мајке и детета, као и лица под старатељством, друштвена помоћ и надзор над вршењем родитељског права, итд. Једном речју, својом општом оријентацијом породично право је створило *готово све правне претпоставке за слободно родитељство*, јер је правно инаугурисало модел отворене, слободне демократске људске заједнице у којој родитељи могу, без државне или било које друге опресије, слободно одлучивати и о свом потомству.

Може се, ипак, поставити питање: да ли је то све што је породично право могло учинити и да ли је то довољно? Иако високо ценимо врхунске демократске дomete нашег породичног права, сматрамо да то није све и да то није довољно. Наиме, могла би се данас, управо поводом реформе породичног права која је у току или је довршена у социјалистичким републикама односно покрајинама, поставити и многа стара а и нова питања. Нека од њих могла би се изразити само у виду алтерна-

тива и дилема, а нека — као категоричан захтев за реформом неких установа породичног права. Ако имамо у виду три елемента дефиниције појма „планирање породице” — *индивидуални, друштвени и самоуправни* — који је дат под I овога рада — могла би се поставити следећа питања или дати следеће примедбе:

1. Индивидуална компонента изражена као, „*основно људско право*” на слободно и одговорно планирање породице, у највећој мери је заштићена нормама нашег позитивног породичног права, из разлога које смо напред навели. Ипак, и овде има доста могућности за иновацијама. Оне се могу кретати у два правца: а) преузимање из Устава и детаљнија разрада, са становишта самог породичног права, одредаба о планирању породице, као једног од основних породичних права, јер таква одредба сада не постоји; б) ревизија и реформа неких установа породичног права које данас представљају извесну сметњу у политици планирања породице, као што су: неке одредбе о закључењу а нарочито о разводу брака, реформа одредаба о утврђивању очинства, о усвојењу, увођење установе храње-ништва, утврђивање правних дејстава вештачког оплођивања, итд.

2. Друштвена компонента, изражена у идеји да тежиште треба ставити на обезбеђење објективних друштвених претпоставки за истинско слободно планирање породице, заступљена је у породичном праву у оној мери у којој норме породичног права обезбеђују друштвену интервенцију у породичне односе. Познато је да ова правна област претежно уређује *унутрашње породичне односе*. Посебно је значајна чињеница да природа демократске породице искључује претерано државно мешање у ове односе да би се обезбедила породична „аутономија” и њена „интима”. Међутим, норме породичног права имају за задатак да у одређеној мери обезбеде и уставно начело о друштвеној заштити породице. Ову функцију друштво обезбеђује путем *органа старатељства и правосудних органа*, нарочито суда. И управо, овде би се могле ставити извесне примедбе:

а) Породично право *претежно декларирине одређена права*, али их у недовољној мери заштићује, тако да цео систем није довољно ефикасан и успешан;

б) Породично право, бар до сада, није било регулисано потпуним Кодексом о породици због чега одредбе о породици као целини у нашем правном систему готово и не постоје, поготову не постоје у породичном законодавству. Представе о породици извлаче се посредно из њених делова: брака, односа родитеља и деце, усвојења и др. Ако не постоје одредбе о породици, тешко је замислити да се може захтевати да се унесу одредбе о планирању породице и да се предвиде неке друштвене претпоставке за остваривање планирања породице.

в) Основни је, управо, недостатак породичноправног система што још увек није у довољној мери обезбедио *подруштвољење државне интервенције* у породичне односе и *хуманизацију поступка* за остварење појединих права. Истина, у неким републикама функцију органа старатељства преузели су центри за социјални рад, али то још увек није ни изблиза довољно. У остваривању многих права (издржавања, утврђивања очинства, развода брака са децом, итд.), брачни другови односно роди-

гељи су препуштени сами себи. Судски поступак је парнични и контрадикторни, са завађеним странкама и без довољно стручног познавања свих елемената сложених породичних односа, уместо да у сам поступак буду више интегрисани специјалисти за поједина питања: социјални радници, педагози, психолози, психијатри, лекари и др.

3. *Самоуправна компонента* у планирању породице најмање долази до изражаја у породичном праву, јер норме ове гране права претежно односно готово искључиво упућују на државно, судско и управно уређење породичних односа. То је и значајан недостатак породичноправног система. Постоје већ сада значајне могућности за увођење и примену *новог начела о повезивању породице са самоуправним установама нашег друштва*. У социјалистичким републикама односно покрајинама које се буду определиле за потпуни Кодекс о породици, уместо парцијалних измена, пружиће се и велика шанса да се у систем породичног права интегриризују и правила о самоуправном повезивању породице и друштва. На то становиште стала је делимично и бивша Комисија за кодификацију породичног права Савезне скупштине, предлажући као једно од основних и ово начело. Тиме би и уставно начело о планирању породице дошло много више до изражаја.

III. Установе породичног права које отежавају планирање породице

Детаљна анализа свих установа породичног права које отежавају или чак и спречавају планирање породице, није могућа у овом кратком приказу. Задовољићемо се зато да само укратко наведемо неколико најзначајнијих питања:

1. У којој мери *ригорозно одвајање брака и трајне ванбрачне заједнице* негативно утиче на слободно родитељство? Познато је да само брак пружа пуну правну сигурност жени, а делимично и деци и да та чињеница негативно опредељује ванбрачне другове у слободном одлучивању у погледу планирања породице. Све до уставних реформи у 1963. год., ово одвајање брака и ванбрачне заједнице било је још ригорозније. Устав из 1946. год. проглашавао је брак основом породице па је обезбеђивао посебну заштиту само брачној породици. Та нелогичност била је исправљена тиме што од 1963. године Устав *штити породицу*, без обзира како је она настала — браком или ванбрачним животом мушкарца и жене и рабањем деце ван брака. Међутим, све до Устава од 1974. године била је задржана и апсурдна разлика у правима између брачне и ванбрачне деце у односу на сроднике њихових родитеља. Иако сматрамо да још није сазрело време за потпуно изједначавање брака и ванбрачне заједнице, исто тако сматрамо да већ сада треба признати нека имовинска права ванбрачним друговима који живе у трајним ванбрачним заједницама. То би могло бити право на издржавање, право на деобу заједничке имовине и право наслеђивања. Већ поменута Комисија за кодификацију породичног права Савезне скупштине о овом питању заузела је позитиван став. Слично је учињено и у нацрту закона о браку СР Србије, Ова реформа би допринела већој сигурности ванбрачних другова па и деце, а тиме би се

створило више простора за слободно и одговорно родитељство. Иначе, није нам тачно познато у којој мери ванбрачне заједнице утичу на смањење фертилитета жене и колики је број деце из ових заједница.

2. Значајно је и питање да ли и евентуално у којој мери, материјални и формални услови који се траже за закључивање брака, представљају сметњу за планирање породице и за стварање потомства. Општа оцена би била да ови услови немају већи негативан утицај, јер су сведени на најмању меру. С друге стране, чињеница је да број склопљених бракова релативно стагнира у читавом послератном периоду. Међутим, узроке не треба тражити у законским недостацима већ у другим појавама. Треба, такође, подсетити да се врло висок проценат бракова управо склапа када дође до зачећа детета из ванбрачних односно предбрачних односа. Једна новина у Нацрту закона о браку у СР Србији схваћена је као отежавање услова за склапање брака и изазвала је доста полемика, па и протеста. Реч је, наиме, о тзв. обавезном „вереничком стажу“ од месец дана од подношења пријаве за склапање брака до његовог закључења. Многи су схватили ову одредбу као напад на слободу личности мада је она имала за циљ да онемогући склапање непромишљених „експресних“ бракова, управо у интересу деце. Нацрт допушта и могућност да се овај „стаж“ смањи из оправданих разлога, имајући опет у виду да ли је већ дошло или није дошло до зачећа детета (пored осталих могућих разлога). Иначе, Нацртом закона о браку СР Србије предвиђено је битно упрошћавање форме брака: да при склапању брака учествује само матичар, а не и председник односно делегат општине као до сада. Изгледа да ова новина нема никакве шансе да буде прихваћена.

3. Развод брака у целини, укључујући систем бракоразводних узрока, последице развода и бракоразводни поступак, изгледа да садржи у себи доста елемената који индиректно дестимулативно утичу на планирање породице. Пошто је ово врло сложена и обимна област, изнећемо само нека питања:

а) Систем бракоразводних узрока је застарео и дестимулативан. Суд је позван да утврђује само узрок за развод и кривицу, а не и судбину самог брака, судбину деце, па и целе породице. Уместо овог система који доводи до дуготрајног и непотребног парничења, треба увести тзв. систем „развод-банкротство“ или „развод-слом“ (divorce-breakdown), тј. тежиште треба померити на питање: да ли брак има сврхе да и даље постоји или нема, без обзира (по правилу) који је узрок до тога довео и ко је крив за слом брака.

б) Примена теорије кривице доводи у нашем праву до неразрешивости неких бракова (ако је тужилац скривно узрок). Тако је створена категорија тзв. „мртвих бракова“ који само формално постоје. Судска пракса је већ пробила искључивост правне норме, дајући могућност да се и ови бракови разведу, а републичким законима изгледа да ће ова пракса бити правно санкционисана.

в) Непостојање „споразумног развода“ у нашем праву такође је негативно утицало на могућност да се из брака достојанствено изађе мада је судска пракса и овде напустила некоректан став законодавца. Наиме, судови су чак врло олако разводили бракове када су брачни дру-

гови били сагласни да се разиђу. И један и други став су највише штете стварали деци и зато се у републичким законима односно нацртима (сем неким изузетака) предлаже увођење „ограниченог споразумног развода”

г) Највећи недостатак досадашњег законодавства огледао се у одсуству интереса за судбину деце за време и после развода. Деца су, углавном, била само „трећа лица”. То су и најозбиљније примедбе одредбама поступака у брачним споровима. Покушај помирења брачних другова био је у основи формалност; слаба сарадња суда са стручним службама социјалне заштите и одсуство настојања да се породица спасе — били су озбиљни недостаци поступка. У неким републичким нацртима преноси се тежиште са „судовања” на стручни рад и сарадњу судова са центрима за социјални рад.

д) Најзад, значајно је и питање да ли издржавање које судови досуђују разведеном брачном другу, данас треба да изгуби значај основног и трајног извора егзистенције, јер се тежиште све више преноси на остваривање дохотка из личног рада. Трајне алиментације негативно, такође, утичу на закључење новог брака и доводе до прикривеног ванбрачног живота примаоца издржавања, до смањења могућности рабања деце, итд. Зато, Нацрт закона о браку СР Србије даје право суду да може ограничити временски ово право на 1 до 3 године.

4. Одредбе о законској алиментацији у корист деце, представљају једно од најтежих и можда најмање успешно решених питања позитивног породичног права. Закон је овде најнефикаснији. Ово је истовремено и област која је најмање подруштвљена. Сведена је у границе приватне иницијативе и судског одлучивања. Родитељи су најчешће препуштени сами себи у остваривању овог права, без помоћи и сарадње друштвених органа. С друге стране, велике миграције отежавају или чине немогућим проналажење несавесних родитеља. Такође је, углавном, изостала и привремена материјална помоћ оваквом родитељу док се не среди и нађе нове изворе егзистенције. Чињени су многи предлози, али су измене породичног права до сада изостале. Нарочито је цело питање добило још теже и озбиљније размере када је повећана миграција у иностранство. Породично право требало би да о свим овим питањима претрпи значајне измене. Неки републички прописи уносе нека побољшања, али ни она нису довољна. Очигледно је да сва ова нерешена питања утичу у значајној мери на издржавање родитеља да се одлучује на нове „авантуре”, чак и када за то немају више оправдања.

5. Негативан утицај на планирање породице има и недовољно решено питање збрињавања деце која су без родитељског старања.

У првом реду, реч је о усвојењу. Наше право до сада није познавало установу „потпуно усвојена”. Садашње „непотпуно усвојење” дало је у пракси потпуно незадовољавајуће резултате, не само у погледу броја деце већ и у погледу питања: која деца се најчешће дају на усвојење. С друге стране, број брачних парова без деце налази се у порасту, док је број усвојене деце врло мали. Парадокс је у томе што је „потражња” деце подобне за усвојење врло велика, али садашњи прописи одвраћају лица без деце да се упусте у ризик усвојења, када нису сигурни да ће то дете моћи и трајно задржати ако се појави природни родитељ

детета и ако тражи да му се дете врати. Садашње усвојење је *полуна-тријархално*, у највећој мери се користи на селу ради очувања поседа и продужења породице и породичне имовине (својински карактер усвојења). Демократска породица захтева сасвим измењену и „модернизовану“ уставну усвајања. Нацрт закона о усвојењу и храњеништву СР Србије прихвата сва ова нова решења, али задржава и постојећа.

Друго значајно питање везано за збрињавање деце без родитељског старања, односи се на одсуство *јединствене концепције и кодификације свих облика породичне дечије заштите*. Наиме, одредбе о усвојењу, о храњеништву, о породичном смештају деце представљају само три степенице у збрињавању ове деце. Оне су досада биле и садржински и технички издвојене, а улазиле су и у различите правне области (породично и социјално право). Сматрамо да су сазрели сви услови да се ово стање детаљно критички преиспита и да се у оквиру будућих републичких односно покрајинских породичних кодекса, сви ови облици дечије заштите кодификују интегрисну у јединствен систем. У оквиру тог система били би обухваћени: потпуно и непотпуно усвојење, храњеништво и породични смештај (у Словенији израз „рејништво“ обухвата и храњеништво и породични смештај). Нацрт закона о усвојењу и храњеништву СР Србије веома се приближио овој концепцији. Недостају само одредбе о смештају деце у туђу породицу. јер су оне садржане у посебном закону.

6. *Вештачко оплођавање жене* представља још увек доста редак, али у будућности вероватно све чешћи случај планирања породице. У нашој земљи, као и у многим другим, ово питање није уопште законски регулисано тако да постоје и мишљења да се оно у пракси врши без законског основа, чак и да је противзаконито. Породично право не може да пропише услове и поступак вештачког оплођавања, али може да предвиди неке правне последице ако је до њега већ дошло. У пракси су могуће две ситуације: прво, када је на овај начин зачела дете жена која се налази у браку и друго, ако је то учинила неудата жена. У првом случају, удата жена може вештачки зачети са знањем или без знања брачног друга. Правило је да муж нема право да оспорава очинство детета ако је дао сагласност, и обрнуто, он то право има када није дао сагласност. Код зачећа неудате жене може се поставити само питање: да ли она има право да тражи утврђивање очинства детета, тј. да захтева од медицинске установе која је извршила вештачко осемењивање да означи име даваоца семена. Сличну могућност би имала и удата жена, чији је муж успешно оспорио очинство детета. Међутим, опште је мишљење да уопште не треба дозволити утврђивање очинства. О овим питањима се изричито изјашњава Нацрт закона о односима родитеља и деце СР Србије и то у прилог става који смо овде изнели. Иначе, сматрамо да вештачку оплодњу жене треба посебно регулисати и користити је као значајан чинилац у политици планирања породице.

7. Последње питање односи се на *реформу установе старатељства и то у два правца:*

а) *Битно побољшање и модернизовање органа старатељства у том смислу да он постане поливалентни стручни орган за бригу и старање о*

породици (орган за старање о породици) према рецепту центра за социјални рад. Овај орган би обједињавао превентивну и куративну правну и социјалну заштиту, а могао би укључивати и себе и васпитно-образовну делатност (брачна и породична саветовалишта и слично). Он би био састављен од стручњака разних профила: социјалног радника, правника, педагога, психолога, социолога и других стручњака.

б) *Поверовање овом органу много ширег круга задатака у помагању родитељима у остваривању њихових права: у алиментационим, у патернитетским и у бракоразводним споровима, итд. Треба посебно подвући и потребу реформе саме установе утврђивања ванбрачног очинства, која би се састојала у давању већих овлашћења не само органу старатељства него и самој мајци (на пример, мајка би имала право да пред матичарем да изјаву ко је отац њеног детета, матичар или орган старатељства морао би да од означеног лица узме изјаву о овој чињеници). На овај начин би се знатно смањило број ванбрачне деце јер би много већи број лица био доведен у ситуацију да добровољно призна очинство. У овако измењеном систему, орган старатељства би могао, од давања изјаве мајке па све до евентуалног судског спора, пружати сву неопходну стручну помоћ мајци и детету. Ово решење предвиђа Нацрт закона о доносима родитеља и деце СР Србије.*

Закључци и предлози

(1) Породично право у целини изражава демократске и хумане идеје о породици у нашем друштву и обезбеђује готово све правне претпоставке за слободно родитељство. Ипак се могу утврдити и неки недостаци, као што су: одсуство републичких и покрајинских кодекса о породици, у којима би политика планирања породице била конституисана у јединствен и ефикасан породичноправни систем; недовољна подруштвљеност неких усанова породичног права, и недовољна ефикасност у њиховој заштити, као и непотпуна интегрисаност судског и управног поступка са стручним социјалним радом.

(2) Неке усанове у оквиру породичног права директно отежавају планирање породице, а нарочито: ригорозно одвајање брака и трајних ванбрачних заједница; неке одредбе о разводу брака, а нарочито о бракоразводним узроцима и бракоразводном поступку; систем остваривања законске алиментације; застарели и патријархални концепт садашње усанове усвојења, а нарочито непостојање потпуног усвојења; одсуство одредби о вештачком зачећу, и правним последицама оваквог зачећа; недовољна ефикасност органа старатељства и његова неадекватна унутрашња организација у већини општина итд.

(3) Стога би било потребно да све републике и покрајине приступе изради кодекса о породици, у којима би политика планирања породице била конституисана у јединствен и ефикасан породичноправни систем. Такође би било потребно обезбедити даљу хуманизацију норми породичног права, веће подруштвљавање неких усанова, већу друштвену анга-

жованост и ефикасност у остваривању и заштити породичних права и већу интеграцију стручног социјалног рада у решавању породичних односа и спорова. Истовремено утицати да се делимично или потпуно реформишу неке установе породичног права, које ометају спровођење политике планирања породице, као што су: брак, и трајна ванбрачна заједница, узроци за развод брака и бракоразводни поступак, законска алиментација, усвојење, храњеништво и породични смештај деце, вештачко оплођавање и правне последице вештачког зачећа, неке одредбе из области старатељства и сам орган старатељства.

Др Марко Младеновић

РЕЗЈУМЕ

Семейное право и планирование семьи

Автор делает попытку определить влияние семейного права на политику и практику планирования семьи. Он считает, что при определении этих отношений следует рассмотреть три группы вопросов: 1. Что подразумевается под нормой „планирование семьи“; 2. Какова общая ориентация позитивного семейного права в Югославии в отношении планирования семьи, и 3. Какие институты в рамках семейного права затрудняют данное планирование.

В ответе на первый вопрос автор устанавливает, что под планированием семьи в югославском обществе подразумеваются три обстоятельства: (1) основное человеческое право родителей по своему свободному усмотрению и на свою ответственность решать когда и сколько им иметь детей; (2) общественное содружество обязано создать объективные предпосылки (социальные, экономические, воспитательно-образовательные, здравоохранительные, демократические и юридические) для осуществления на практике этого права людей и (3) сами потенциальные родители должны быть непосредственно включены в создание общественной политики и в ее проведении в области планирования семьи. Таким образом, основные компоненты в этой политике должны быть индивидуальные, общественные и самоуправляющиеся.

При определении общей ориентации семейного права в Югославии автор констатирует, что оно в основном содержит демократические и гуманные идеи о семье и браке и обеспечивает почти все правовые предпосылки для принятия свободного решения стать, родителями. Все же, он указывает и на известные недостатки как в обеспечении индивидуальных так и общественных и самоуправляющихся компонентов. Он специально указывает на отсутствие единого Кодекса о семье, в котором бы политика планирования семьи стала более действенной, затем на преимущественно декларативный характер и на недостаточную эффективность позитивного семейного права, на недостаточное обобществление государственной интервенции в семейные отношения, на неполное интегрирование слобного производства с компетентными социальными работниками. Он находит, что и нормы семейного права также дают возможность последовательно применять начала, связывающие семью с самоуправляющимися институтами нашего общества.

В третьей части автор проводит подробный анализ некоторых институтов семейного права, представляющих затруднение для планирования семьи по свободному усмотрению и на свою ответственность и од-

новременно знакомит с некоторыми своими предложениями. Он, в частности, затрагивает следующие вопросы: строгое правовое разделение между зарегистрированным браком и постоянным совместным сожительством отрицательно сказывается на свободном принятии решения стать родителями; материальные и формальные условия заключения брака в меньшей степени затрудняют планирование семьи; институт развода брака и судебное прозводство о расторжении брака содержат серьезные недостатки; положения закона об алиментах не обеспечивают достаточную надежность и представляют собой серьезные помехи для урегулирования семейных отношений; институт усыновления на практике не дал почти никаких результатов вследствие отсутствия полного усыновления; положения о других формах защиты детей (обеспечение питанием и совместная жизнь в семье) не объединены в единую систему защиты детей, не имеющих родителей; нет положений об искусственном оплодотворении и об его юридических последствиях и, наконец, имеются определенные изъяны в положениях о попечительстве.

Автор заканчивает статью заключением и обращает внимание на предложения, изложенные им в данной статье.

SUMMARY

The family law and the family planning

The author tries to determine the influence of the family law on policy and practice of the family planning. In his opinion that three groups of questions should be asked in the attempt to determine this relation: 1. What is understood under the term «family planning»?; 2. What is the general attitude of the positive family law in Yugoslavia towards the family planning like?; 3. Which institutions in the frame of the family law impede this planning?

In the answer to the first question the author notes that three facts are understood as the family planning in the Yugoslav society: 1. it is the basic human right of parents to decide freely and with responsibility when and how much children they are going to have; 2. the social community should establish the real preconditions (social, economic, educational, health, democratic and legal) for the realization of this human right, and 3. the potential parents have to be directly involved themselves in the creation of the social policy and its realization in the field of the family planning. In that way, the basic components of this policy have to be: the individual, social and self-managing ones.

In determining the general orientation of the family law in Yugoslavia, the author ascertains that it basically expresses the democratic and human concepts on the family and marriage and provides for the almost all legal preconditions for the free parenthood. However, he points out to some shortcomings in providing for the individual as well as the self-managing component. He particularly points out to a) the lack of a unique Code on the family that would make the policy of the family planning more effective; b) the predominantly declaratory character and the insufficient effectiveness of the positive family law; c) the incomplete integration of the judicial procedure with skilled social work. He also considers that principle of connecting the family with self-managing institutions of our society could be applied consistently through the norms of the family law.

In the third part, the author makes a detailed analysis of the certain family law institutions representing an impediment to the free and responsible family planning and offers some suggestions. He particularly points out to the following questions: the rigorous legal separation of the marriage and permanent common law marriage has a negative effect on the free

parenthood; the material and formal conditions for marriage impede the family planning to a lesser extent; the institution of divorce, including the system of divorce causes, divorce consequences and divorce procedure, has serious shortcomings; the regulations on the legal alimony do not provide for the sufficient security and represent a serious hindrance in rehabilitation of family relations; the institution of adoption has hardly given any results in the practice due to the lack of full (complete) adoption; the regulations on the other forms of the children protection (the nourishment and family accomodation) are not integrated into an unique system of protection of children without parental care; there are no regulations on the artificial insemination and its legal effects; and finally, there are certain shortcomings in regulations on the guardianship.

At the end, the author gives his conclusions and cites the suggestions made in this treatise

RÉSUMÉ

Le droit familial et la planification de la famille

L'auteur essaye de déterminer l'influence du droit familial sur la politique et la pratique de la planification de la famille. Il considère que dans la définition de ce rapport il faut traiter trois groupes de questions, à savoir; 1) qu'est ce qu'on entend par la norme «la planification de la famille»; 2) quelle est l'orientation générale du droit familial positif en Yougoslavie à l'égard de la planification de la famille et 3) quelles sont les institutions dans le cadre du droit familial qui rendent difficile cette planification.

Dans sa réponse à la *première question* l'auteur constate que dans l'expression la planification de la famille se trouvent compris trois faits: (1) c'est le droit humain fondamental des parents de décider en toute liberté et responsabilité de la question quand ils auront des enfants et combien ils en auront; (2) la communauté sociale doit créer des hypothèses objectives (sociales, économiques, éducatives et d'instruction, démocratiques et juridiques) pour la réalisation dans la pratique de ce droit humain et (3) les parents potentiels mêmes doivent être inclus directement dans la création de la politique sociale et de son application dans le domaine de la planification de la famille. De cette manière les composantes fondamentales dans cette politique doivent être: individuelle, sociale et autogestionnaire.

En déterminant *l'orientation générale* du droit familial en Yougoslavie, l'auteur constate que dans le fond ce droit exprime les idées démocratiques et humaines sur la famille et le mariage et qu'il assure presque toutes les hypothèses juridiques pour la qualité de parents libre, mais néanmoins il attire l'attention sur certains défauts tant en ce qui concerne la composante individuelle que de la composante sociale et autogestionnaire. Il insiste en particulier sur l'absence d'un Code sur la famille dans lequel la politique de la planification de la famille deviendrait beaucoup plus efficace, ensuite sur le caractère en majeure partie déclaratoire et l'efficacité insuffisante du droit familial positif, sur la socialisation de l'intervention de l'Etat dans les rapports de famille, sur l'intégration incomplète de la procédure judiciaire avec le travail social technique. On estime, de même, que par les normes du droit familial on peut appliquer avec esprit de suite le principe relatif au rattachement de la famille aux institutions autogestionnaires de notre société.

Dans la troisième partie l'auteur a effectué une analyse détaillée de certaines institutions qui représentaient un obstacle pour la planification en toute liberté et responsabilité de la famille et en même temps il a ex-

posé un certain nombre de ses propositions. Il a attiré l'attention en particulier sur les questions suivantes: la distinction juridique rigoureuse du mariage et de la communauté hors mariage durable influent négativement sur la qualité de parents libre; les conditions matérielles et formelles pour la conclusion du mariage entravent dans une moindre mesure la planification de la famille; l'institution du divorce, le système des causes de divorce y compris, les conséquences du divorce et de la procédure de divorce contiennent de graves défauts; les prescriptions relatives à l'obligation alimentaire légale n'assurent pas une sécurité suffisante et représentent un obstacle important pour la normalisation des rapports de famille; l'institution de l'adoption n'a presque pas donné de résultats dans la pratique à cause de l'inexistence de l'adoption complète; les dispositions sur les autres formes de la protection des enfants (l'alimentation et l'hébergement familial) ne sont pas intégrées dans le système unique de la protection des enfants sans la garde et la surveillance des parents; il n'y a pas de dispositions relatives à la fécondation artificielle et à ses effets juridiques et enfin il y a des lacunes déterminées dans les dispositions relatives à la tutelle.

A la fin l'auteur a formulé les conclusions et il se réfère aux propositions qu'il a exposées dans ce travail.